

Марія Пірен,

доктор соціологічних наук,
професор кафедри державної політики
та управління політичними процесами НАДУ,
заслужений діяч науки і техніки України

Валерій Ребкало,

доктор філософських наук,
завідувач кафедри державної політики
та управління політичними процесами НАДУ,
заслужений діяч науки і техніки України

Духовність особистості - основна цінність демократичного суспільства

*Духовність є нормою людського життя.
(Феофан Затворник. Російський богослов, святий).*

У статті осмислено та розкрито сутність духовності як суспільного феномена з позицій сучасних наукових підходів. Показано затребуваність у формуванні духовності особистості-лідера суспільних ніш. Наголошено на необхідності подальшого осмислення чинника духовності в системі управлінської діяльності.

Ключові слова: духовність, добро, гуманізм, особистість, лідер, демократія, демократичне суспільство, культура, еліта, духовна культура, традиції.

In the article intelligently and essence of spirituality is exposed as public phenomena from positions of modern scientific approaches. The necessity forming of spirituality of personality-leader of public niches is rotined. It is marked on the subsequent comprehension of factor of spirituality in the system of administrative activity.

Key words: spirituality, good, personality, leader, democracy, democratic society, culture, elite, spiritual culture, traditions.

Постановка проблеми. Духовність - категорія людського буття, якою виражається людська здатність до самоствердження та творення культури. Можна вважати, що духовність - не тільки релігійна категорія, а й соціально-моральна цінність, глибинна основа культури, прояву людського в людини, основна цінність демократичного суспільства, всі сфери якого мають бути проникнуті сутністю духовного: гуманізмом, повагою до людини, толерантністю тощо.

Духовність є вищим рівнем розвитку особистості, для неї основним регулятором є людські цінності. Це рівень зрілої відповідальності особистості - лідера, здатної пізнавати і творити світ з добром для людей, використовуючи гуманістичний підхід до задоволення суспільних потреб.

М.Бердяєв головним атрибутом духовності вважає свободу, що виявляється у творенні себе та культури, яка є головною рисою демократії. Отже,

демократизація сучасного українського суспільства має дати можливість розглянути феномен духовності з різних позицій, відчуваючи відповідальність перед суспільством і Господом (у нашому контексті - осмислити лідерські якості особистості та її духовну сутність).

Осмислення феномену духовності в українській пострадянській філософії пов'язане з прагненням вийти за межі радянських уявлень, згідно з якими духовність - лише категорія релігії, та віднайти нові методологічні засади її аналізу.

Демократія в Україні може досягнути успіху лише там, де особистості, лідери, еліти та громадяни розуміють важливість духовних цінностей для державотворчих процесів.

Духовність, моральність - це той рівень розвитку особистості й суспільства, який є консолідуючою засадою, здатною об'єднати людей; це сила, що покликана стимулювати національне відродження України, забезпечити громадянський мир і злагоду в суспільстві. Проте повинні завжди пам'ятати пересічні особистості в колективах, галузях суспільних ніш, лідери політичних партій, перша особа держави.

Не в усіх країнах, які стають на шлях демократії, духовні цінності особистості, активних лідерів швидко набирають розвинених форм, але водночас немає країни, де б не існувало окремих духовних елементів демократії або хоча б прагнення до їх реалізації в процесі життєтворчості.

Демократія не є винаходом якоїсь нації чи якогось генія, це необхідна органічна форма соціального буття, природної самоорганізації суспільства, тому вона в усьому світі повинна мати національно-специфічні та спільно-цивілізаційні риси. Демократія відкриває перед людством широкі можливості, але вона породжує низку проблем, викликів, про які слід пам'ятати, щоб їх осмислювати та належно на них реагувати, використовуючи специфічні механізми, щоб долати проблеми на шляху до демократії. Одним із таких механізмів є ефективна лідерська позиція представників еліти у своїй сфері.

У сучасних суспільствах поширена прагматична мораль, основою якої є принципи найбільшого загального блага, насамперед матеріального. Сьогодні більшість людей живе в суспільстві речей, про що так влучно зауважує герой роману Л.Костенко, "Записки українського самашедшого", виражаючи суспільне невдоволення бездуховністю та нівелюванням культурних цінностей [6]. Геніальна письменниця-поетеса закликає нас до роздумів про те, що "не хлібом єдиним має жити людина".

Настав час кардинально змінити ситуацію, оскільки життя дано людині не тільки для вирішення економічних проблем, а й для реалізації себе в різних людських вимірах : як сина, батька, громадянина, фахівця, товариша, інтелектуальної людини як найціннішого творіння - Господа.

Все це сьогодні гостро ставить перед політико-управлінською елітою, творчою особистістю, лідером ще й проблему виживання людства, для розв'язання якої важливою є не лише наука, а й такий феномен як віра в Господа, духовний світ людини, яка є відповідальною перед власною совістю та народом.

Дійсно, неможливо заперечити те, що релігійна сфера є ваговою частиною духовного життя суспільства. Адже релігійні почуття, вірування, маючи глибокі коріння в суспільному бутті, міцно зрослися із загальнолюдськими помислами й почуттями, створюють той духовний потенціал, який сприяє добротворенню для кожної людини і суспільства в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як свідчить аналіз наукової літератури, окремі сучасні дослідники Заходу (Л.Андрі, Ван де Берге, К.Лоренц, В.Уілстон та ін.) вважають, що поведінка людини, її духовні орієнтири та устремління визначаються природними якостями особистості, яка за своєю природою є асоціальною, що призводить її до бездуховності, агресії, здирства, егоїзму, наркоманії тощо.

Представники "Римського клубу" (В.Лейбін, А.Печчеї та ін.) стверджують, що деструктивні компоненти особистості є наслідком культурного відхилення [4, с. 29].

Вітчизняні науковці: В.Баранівський, В.Сухомлинський, С.Максименко, М.Савчин та інші виділяють ряд складових, що впливають на духовність: гендерний ряд, виховний процес, сім'я, релігія, комплекс глобальних, суспільно-економічних проблем та екологічні чинники.

Складно заперечити те, що на формування духовності впливає комплекс глобальних проблем: гонка озброєнь, невпинна гонитва за прибутком, засилля масової культури, споживацька психологія та ін.

Невирішеними складовими загальної проблеми є: визначення майбутніми державними службовцями, лідерами місця феномена духовності у формуванні власної відповідальної самосвідомості та їх перемагання бути взірцем людської гідності в процесі реалізації себе в суспільстві, особливо в суспільствах пострадянського простору, де феномен духовності серед політичної еліти був не в пошані.

Мета статті полягає в осмисленні сутності духовності, ролі якісних характеристик духовності особистості-лідера для поглиблення демократизації сучасного українського суспільства в процесі його реформування.

Виклад основного матеріалу. Духовний розвиток особистості лідера - це розвиток, спрямований на індивідуальний вияв у системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб - ідеальної потреби в пізнанні та соціальної потреби жити і діяти для інших [11, с. 243].

Духовна особистість, лідер - це найкращий реформатор, що реально змінює життя людей на краще. Зміна життя на краще відбувається завдяки

внутрішньому духовному розвитку людини; змінюючи внутрішній світ, людина змінює сприйняття інших на позитивне.

Механізм формування та функціонування духовності визначається системою координат життєвого простору людини, яка має бути глибоко відповідальною перед суспільством за свою працю, ставлення до світу.

Основою утвердження у свідомості особистості притаманних українському народові високих духовно-моральних цінностей для розвитку його моральних почуттів і рис поведінки є знання світових та вітчизняних художніх і культурних цінностей, пам'яток матеріальної та духовної культури. Таким має бути шлях політико-управлінської еліти (вибраної верстви суспільства) до ідеалів добра через духовність та відповідальність за свої дії перед суспільством.

Нині усвідомлюється те, що духовність визначає лише традиція, релігія, в полі яких довгий час осмислювалася, розвивалась проблематика духовності людини, а й інші чинники, серед яких виділяють культуру, інтелект, інноваційне мислення, меценатську діяльність тощо.

У сучасній пострадянській науковій думці поняття "духовність" потребує ґрунтовного аналізу з урахуванням надбань науки і практики. Для того щоб особистість, лідер духовно зростали, творили себе, вони мають осмислювати культуру як умову своїх життєвих орієнтирів та пізнання світу. Культура - універсальна характеристика людського буття, і зокрема духовності.

Духовний розвиток означає набуття самостійності у дійсних формах життєвого процесу, перетворення можливостей буття на культурну реальність у суспільстві в результаті творчого мислення та праці.

Розвиток духовності завжди передбачає вміння піднятися над обставинами, вироблення власної точки зору на світ, творення себе як лідера в суспільно-політичному житті, де феномен культури охоплює, окультурює ноосферу життєвого простору людей.

Розвиток духовності можливий лише через постійне подолання суперечностей між повсякденним і вічним. Духовний розвиток особистості, лідера передбачає значні духовні зусилля та відповідальність за справу, галузь, де особистість прагне реалізувати свої лідерські позиції та прагнення. На жаль, це далеко не завжди властиве нашим політичним, управлінським та духовним лідерам. Розуміння духовності особистості на сучасному етапі суспільно-політичного розвитку вимагає серйозного докладання багато про-світницьких зусиль, які має реалізувати держава та особистість.

Як зазначає академік, психолог С.Максименко, люди мають зв'язок з трьома основними сферами буття:

- 1) природою і суспільством;
- 2) світом духовної та матеріальної культури - ноосферою;
- 3) власним духовним світом [7].

Пізнання, освоєння сутності цих сфер буття - завдання кожної особистості, які вона покликана вирішувати протягом всього життя. Чим активніше особистість (лідер) буде діяти, вирішуючи ці завдання, тим ширшим і яскравішим буде її духовний світ. Перші дві сфери буття особистості мають безкінечну сутність, а можливості людини обмежені тривалістю її життя, швидкістю переробки інформації, потребами. Саме тому особистість, лідер здатні охопити лише невелику частину природи, світу культури та перетворити їх у зміст свого духовного світу сфери своєї життєвої творчості. Проте особистість, лідер повинні у цій сфері організувати свою діяльність для людей і спільно з людьми на засадах моралі, відповідальності та людяності.

Водночас кожна сфера нашого буття відображається одна в одній, а разом вони є в неподільній цілості. Зміст сфер переходить з однієї в другу, збагачуючи одна одну, а якщо лідер набуває здатності вирішувати завдання, проблеми, стає творцем добрих справ, то світ природи і суспільства, сутність духовної та матеріальної культури будуть збагачуватися плодами праці творчої особистості-лідера, створюючи тим самим загальнолюдські цінності, що реалізуються в культурі. Про цю динаміку слід пам'ятати кожному в процесі життєтворчості та людської взаємодії в суспільних нішах.

Особистість, лідер, щоб увійти в ці сфери буття та створити свій духовний світ таким, який буде сприйнятим народом, колективом, суспільством повинен багато працювати, розвивати свої природні таланти та правильно ними користуватися, щоб створювати нові продукти праці для людей.

Для практичної реалізації особистості, лідера, людей, на думку академіка педагогічних наук С.Максименко, важливо звернути увагу ось на що: щоб побудувати свій духовний світ, слід мати здібності, ясно мислити, переживати глибокі відчуття, давати волю польоту думки, користуватися творчими здібностями [7, с. 428].

Отже, творчість, мислення, розуміння породжують світ духовності особистості, лідера для блага людей.

Розглянемо сутність поняття "духовність". Духовність - це продукт праці самого духу, сила, яка впливає на душу людини, хвилює особистість, активізує її. Мислячий дух, втілений у природні матеріали, здатний повернутися до людини у тих кількостях та якостях, які здатні нести в собі енергію та інформацію, бути невичерпним джерелом, вічним самому собі, наголошує академік С.Д.Максименко [7, с. 429].

Духовність як феномен є сферою, яка дає енергію та інформацію кожній особистості, стимулює її до діяльності, творчого процесу, а не лише до емоцій. Величезні резерви духовності вміщують у собі твори мистецтва, продукти праці людей, мова - весь інтелектуальний капітал.

Поняття "душа" (псюхе) і "логос" як складові поняття "психологія" є об'єктами глибоких роздумів філософів, мудреців, ще з часів античності.

На жаль, сьогодні вони вилучені з наукового та щоденного використання [7, с. 430]. Але їх потрібно відроджувати на рівні сучасної науки про людину. Адже відкриттів за ХХ ст. зроблено надзвичайно багато, але соціалістична система придушувала всі прояви, які були відображенням високої духовності. Яскравими прикладами є ставлення до академіка В.Вернадського, його вчення про ноосферу; академіка Д.Ліхачова, який був взірцем духовності в культурі та до інших, яких за так зване "інакомислення" відправляли до психіатричних лікарень і таборів.

Відроджувати культуру та духовність слід для того, щоб підняти наукову та побутову культуру через духовність та культуру людей до світового рівня, зробити ці поняття ключовими для розуміння глибинних сутностей ноосфери для нашого духовного життя. В цьому контексті В.Вернадським - першим президентом Академії наук України, якого радянська влада знищила, запропоновано поняття ноосфери. На його думку, ноосфера - найвища ступінь розвитку біосфери, "мисляча оболонка землі". Сутність ноосфери - інформаційно-енергетична. Ноосфера вміщує в собі величезний духовний потенціал, має чудодійну властивість - можливість розширення, зростання до нескінченності, вона завжди спрямована в майбутнє, тому процес пізнання є нескінченним, динамічним, змінним, здатним очищатися від невігластва та агресії.

Віктор Франкл свого часу писав: "У сфері науки нашого інтелекту може бути достатньо. Проте що стосується нашої віри в свою силу, інтелекту ще недостатньо, ми повинні покладатися на щось більш високе, трансцендентне. Іншими словами, людина повинна вірити у вищий сенс буття" [13]. Цьому сприяє вчення про духовний світ особистості.

У релігії сенс буття вкладається в деяку вже готову структуру, зміст якої становлять цінності та ідеали, покладені в основу віри та чітко описані в книгах буття - Біблії, Торі, Корані. Проте внутрішній зв'язок між наукою і вірою мало привертало до себе увагу доти, поки розвиток науки не дав змогу отримати нові принципи висновки про будову Всесвіту і обмеженість наших знань. Прикладів цьому тепер багато, потрібно лише мати бажання вникати в процес пізнання духовності та розуміти його значення для очищення світу й людей у ньому.

Отже, виникає запитання, що слід розуміти під поняттям "духовність"? У наукових джерелах його трактують по-різному. Зокрема, в Європейській енциклопедії наведено таке визначення: "Духовність - властивість душі, стан у перевагах духовних, моральних, інтелектуальних інтересів над матеріальними. Це буття у вищому Святому Дусі, на противагу плотським потребам; витонченість душі; ступінь набуття людиною Божої благодаті" [3, с. 201].

Проблема духовності є складовою суспільно-політичного життя, управлінської культури тощо. Духовний прогрес людства не відрізняється постій-

ністю, тому йому притаманні хаотично поєднані злети і падіння. Це засвідчує ХХ ст. - злети в науці поєднувалися зі спадами в духовності та моралі, особливо в політичній сфері (дві світові війни, революції, голодомори, геноциди народів тощо). Тому сьогодні на порядку денному політичних лідерів країн світу і галузей суспільного буття стоїть вирішення проблеми духовності особистості, лідера-людини.

"Духовне є визначальною суттю особистості, що відкриває причинний ряд, який зумовлює головні переживання, думки та поведінку", - пише професор-психолог, найвідоміший фахівець України в царині духовності Мирослав Савчин [11, с. 21].

У процесі соціологічного дослідження професора Ю.Сурміна (НАДУ) з приводу цінностей на запитання експертам: "Оцініть, будь ласка, важливість для розвитку суспільства наступних цінностей" було отримано такі відповіді (див. таблицю) [12, с. 53].

Суспільні цінності

№ з/п	Цінності	Рівень оцінок		
		Низький	Середній	Високий
1	Національно-культурні	8	24	68
2	Патріотизм	13	20	67
3	Інтернаціоналізм	39	36	25
4	Глобалізм	43	39	18
5	Комуністичні або соціалістичні	71	21	7
6	Соціал-демократичні	47	37	16
7	Капіталістичні	51	31	18
8	Гуманізм	14	33	53
9	Мир та злагода	8	24	68
10	Свобода	10	20	70
11	Родинні	10	19	71
12	Духовність	11	16	73
13	Релігійні	23	29	48
14	Християнські	18	38	44
15	Матеріальні	21	29	50
16	Європейські	24	33	43
17	Американські	51	42	7
18	Слов'янські	24	33	46
19	Інші(допишіть)	0	0	0

Як видно з таблиці, із 18 запропонованих цінностей найбільш високу оцінку в експертів-управлінців отримали такі цінності : духовність - 73% (до речі, найвищу); родинні - 71%; свобода - 70%; мир і злагода - 68%; національно-культурні цінності - 68%; патріотизм - 67%. Цікаво, що комуністичні або соціалістичні та американські цінності дістали дуже низьку оцінку експертів (7%). Це свідчить про необхідність повернутися до себе, до

свої ментальності, до тих цінностей, які пошановані нашим народом - духовних, родинних цінностей, свободи, як нашої історико-демократичної цінності козацької держави.

Слід зауважити, що в глобалізаційний період представники нової ери в США пропонують нову мораль, що має назву "ситуативна етика", згідно з якою начебто завжди ситуація визначає, що є правильним, а що є помилковим, оскільки ситуація постійно змінюється.

Висновки. Україна має свою історію, ментальність і глибоко пошановані нашими пращурами духовні цінності, які становлять культурну основу для громадян українського суспільства та лідерів в усіх сферах життєдіяльності. На них слід спиратися, вивчаючи сучасні напрацювання науковців України, реальність буття та світові цінності в царині духовності.

Журналістка Калина Вайсаманюк у книзі "Очима душі" пише: "Ми уже знаємо, що збирання духовних вартостей визначає нашу судьбу, дні життя нашого не лише на землі, а й у вічності. Та турбуватися треба не лише про збирання, а й уміння вічного звільнитися від усього того, що руйнує нашу душу, а значить і долю: від непростення ворогу, від гордині, злоби, злопам'ятства, помсти, осуду..." [1, с. 9].

Зробивши заявку про побудову демократичного суспільства, Україна повинна утверджувати правову культуру та запропонувати сучасні ефективні заходи для просвітницької роботи в суспільстві, які сприятимуть утвердженню духовності. Вирішення проблеми духовності великою мірою залежить від сучасної української еліти та її лідерів, адже реалізація демократичних реформ неможлива без гуманізму, працьовитості, толерантності, довіри, відповідальності, культури як базових основ демократії.

Подальші напрями дослідження. Аналіз моральності, відповідальності людей сучасного українського суспільства вимагає серйозного осмислення механізмів формування духовності особистостей, лідера та громадян у сучасному українському суспільстві. Для цього відповідні суспільні інститути з їх широкими можливостями мають бути готові з державних позицій поставитися до розв'язання цієї проблеми дуже серйозно.

Список використаних джерел

1. Вайсаманюк К. Очима душі / К. Вайсаманюк. - Івано-Франківськ : Гуцульщина, 2008. - 320 с.
2. Духовність / (гл. ред. В. С. Дудик). - К. : Европ. енцикл., 2008. - Кн. 1. - 688 с. - (Серія "Европейская энциклопедия").
3. Еліта, витоки, сутність, перспектива / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн, С. В. Пролес [та ін.] ; за ред. В. Г. Кременця. - К. : Т-во "Знання України", 2011. - 527 с.
4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В. Г. Кремень. - К. : Юрінком Інтер, 2008. - 1040 с.
5. Косарева Н. Формування духовності особистості на засадах цінностей українського народу / Н. Косарева // Укр. релігієзнавство. - 2005. - № 4. - С. 28-34.

6. *Костенко Л.* Записки українського самашедшого / Ліна Костенко. - К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. - 416 с. - (Перлини сучасної літератури).
7. *Максименко С.* Общая психология / С. Максименко. - М. : Рефел-бук ; К. : Ваклер, 1999. - 528 с.
8. Виступ президента України Віктора Януковича із щорічним посланням до Верховної Ради України від 7 квіт. 2011 р. - Режим доступу : www.president.gov.ua
9. Основи демократії : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / авт. кол. : М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук та ін. ; за заг. ред. А. Колодій ; М-во освіти і науки України, Ін-т вищ. освіти АПН України, Укр.-канад. проект "Демократична освіта", Ін-т вищ. освіти. - К. : Ай Бі, 2002. - 684 с.
10. *Пірен М.* Соціологія релігії : підручник / М. Пірен. - К. : ДП "Видавн. дім "Персонал", 2008. - 344 с.
11. *Савчин М.* Духовний потенціал людини : монографія / М. Савчин. - Вид. 2-ге, перероб., доп. - Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. - 508 с.
12. *Сурмін Ю.* Експертна оцінка пріоритетів розвитку українського суспільства / Ю. Сурмін // Актуальні проблеми внутрішньої політики. - К. : Вид-во НАДУ, 2004. - Вип. 2. - С. 46-54.
13. *Франкл В.* Человек в поисках смысла : сборник : пер. с англ. / В. Франкл. - М. : Прогрес, 1990. - 368 с.
14. *Франк С.* Духовные основы общества / С. Франк. - М. : Республика, 1992. - 511 с.
15. *Фрейд З.* Человек Мойсей : психология религии / З. Фрейд ; пер. с нем. А. М. Боковиков. - М. : Академ. Проект, 2007. - 186 с.
16. *Шевченко В.* Україна духовна : постаті, події, явища / В. Шевченко. - К. : Світ Знань, 2008. - 572 с.

Валентина Карлова,

*кандидат наук з державного управління,
доцент, доцент кафедри соціальної
і гуманітарної політики НАДУ*

Синергетична парадигма в державному регулюванні духовного розвитку суспільства

У статті з'ясовано особливості духовного розвитку суспільства як об'єкта державного регулювання, обґрунтовано важливість застосування синергетичного підходу до дослідження духовних процесів, взаємозв'язок державного регулювання та механізмів самоорганізації в управлінні духовним розвитком суспільства.

Ключові слова: синергетичний підхід, духовне життя суспільства, духовні процеси, духовний розвиток, суспільна свідомість, державне управління, механізми самоорганізації.

The article diachronic aspects of the spiritual sphere of society as an object of public administration, proved the importance of a synergistic approach to the study